

Filip Kolář, Jan Matějů, Magdalena Lučanová, Zuzana Chlumská, Kateřina Černá, Jindřich Prach, Vojtech Baláž a Lukáš Falteisek: Ochrana přírody z pohledu biologa. Proč a jak chránit českou přírodu

Jen málokdy se stane, aby učebnici psali sami posluchači nebo postgraduální studenti. A je ještě méně pravděpodobné, aby takový text odbornou veřejnost oprávněně zaujal. Přesto se obdobný husarský kousek povedl kolektivu doktorandů přírodovědeckých fakult Univerzity Karlovy v Praze a Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Veterinární a farmaceutické univerzity Brno, vedenému Filipem Kolářem. Někteří tvůrci recenzované publikace mají v kolonce zaměstnavatelů současně uvedenu i Akademii věd ČR.

Kniha původně vznikla jako přípravný text pro 45. ročník biologické olympiády (2010–11) a byla tedy určena žákům 1.–4. ročníku středních škol a odpovídajících ročníků šestiletých a osmiletých gymnázií. Nemíním dělat příručkám Biologické olympiády reklamu, nemají to ani zapotřebí, ale přijde mi, že jsou kvůli omezené dostupnosti zbytečně nedoceňované. Ostatně také jiné zdařilé texty z předcházejících ročníků se po zásluze dočkaly knižního vydání (D. Storch a S. Mihulka: Úvod do současné ekologie, Portál, Praha 2000; J. Sádlo a D. Storch: Biologie krajiny. Biotypy České republiky, Vesmír, Praha 2000).

Ochrana přírody není a ani nemůže být vědní disciplínou, ač je tak často chápána. Jde o navýsost společenskou, výrazně mezioborovou činnost. Kromě právních regulací, ekonomických nástrojů a informování, výchovy, vzdělávání a získávání podpory široké veřejnosti i cílových skupin obyvatelstva, jako jsou děti a mládež, zemědělci

nebo turisté, je založena také na vědě, výzkumu a odborných průzkumech. V praxi se nejčastěji uplatňuje kombinace zmiňovaných přístupů. Pokud bychom použili analogii s lékařstvím, také ona by měla vycházet z důkazů poskytovaných mimo jiné základní a aplikovanou vědou.

Přestože titul a podtitul hodnocené příručky neobsahuje sousloví ochrana přírody (viz Živa 2013, 1: XVIII–XIX), seznamuje kniha čtenáře se základy tohoto překotně se rozvíjejícího vědního oboru s důrazem na přírodu v České republice. Autoři proto nemohou nezačít procházku péčí o přírodní a krajinné dědictví jinak než představením předmětu zájmu uvedené vědní disciplíny – všeobjímající a o to hůře uchopitelné a vyčísitelné biologické rozmanitosti. Při pomyslném vytyčení hřiště se čtenář seznámí také s leskem a bídou jednoho z pilířů klasické i soudobé biologie, jakým je bezesporu druh. Po hutném, ale přesvědčivém vysvětlení, co vlastně biodiverzita je a co není, se pozornost přesouvá na hlavní činitele (hnací síly) ohrožující biologickou rozmanitost ve světě, Evropě i v globálním měřítku.

Druhová ochrana představuje do té míry tradiční součást ochrany přírody, že ji část veřejnosti ztotožňuje s veškerou péčí o životní prostředí. Důvod je nasnadě: záchrana ohrožených planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů a dalších organismů (např. houby) je konkrétnější a srozumitelnější než vzletné přístupy typu

ekosystémového managementu. Zachování početných, a tím i dlouhodobě životaschopných populací cílových druhů a poddruhů se neobejde bez rozsáhlých znalostí populační genetiky, zejména genetiky málo početných populací. Kapitola Krajina, biotopy a péče o ně shrnuje nejen současné názory na vývoj krajiny na území ČR, ale uvádí i zcela konkrétní způsoby péče o stanoviště nebo typy ekosystémů, na nichž ochraně přírody přednostně záleží, nebo by podle autorů záležet mělo. Ekologie obnovy se v knize člení na dvě části: kromě standardní obnovy základních typů prostředí se čtenář může seznámit s problematikou dekontaminací jednotlivých složek prostředí, v ochranných textech poněkud opomíjenou. Poslední pasáž knihy se týká zevrubného komentovaného přehledu české a mezinárodní legislativy na ochranu přírody včetně zákonodárství Evropské unie, systému státní ochrany přírody a nástrojů praktické péče o přírodní a krajinné bohatství v ČR.

Za nesporný klad recenzované knihy lze označit viditelnou snahu autorů o co největší srozumitelnost textu. Toto úsilí je třeba ocenit o to více, že ani jeden z nich nepatří mezi známé popularizátory. Čtivá příručka je doslova „prošpikována“ příklady, čísly a příběhy, a to jak v textu, tak v četných rámečcích (boxech). Některé z nich sepsali i hostující specialisté. Jen málokdy sáhl kolektiv autorů po přiblíženích, často přepisovaných z jedné učebnice ochrana přírody do druhé jako

1 Odumírající a mrtvé dřevo může ve středoevropském lese poskytovat biotop, úkryt a potravu až pro 40 % v něm se vyskytujících organismů. Během rozkladu dřevní hmoty se živiny vrací zpět do půdy nebo ovzduší. Národní přírodní rezervace Mionší v CHKO Beskydy

2 Sýc rosný (*Aegolius funereus*) hnízdí v pohraničních horách a na některých místech ve vnitrozemí České republiky. Výskyt této severské sovy ochránci přírody podporují vyvěšováním budek. Na snímku mláďata vyvedená v přírodní rezervaci Bukovec v CHKO Jizerské hory

např. mimořádně nízká genetická rozmanitost geparda (*Acinonyx jubatus*, str. 74). Mnohem častěji výklad ilustrují vhodné příklady z České republiky, popřípadě ze střední Evropy. V protikladu s jinými příručkami čtenář jistě ocení, že se autoři nespokojují pouze s popisem minulého, současného a budoucího stavu přírody a krajiny v ČR, ale pro řadu problémů sužujících přírodní prostředí našeho státu nabízejí rozumná řešení.

Do textu psaného nezkostnatěným jazykem a vskutku nabitého informacemi se nemohla nevloučit určitá opomenutí, nepřesnosti a omyly. Z 28 rozdílných pojetí druhů se uživatelům příručky představují tři nejznámější a současně nejdůležitější (str. 14). Možná by nebylo od věci zmínit sympatický pokus Kevina de Queiroze navrhuující sjednocenou koncepci druhu (2005, 2007). Přestože odhadované počty druhů osídlujících Zemi mohou být z pochopitelných důvodů zatíženy značnou chybou, novější pokusy vyjádřit globální druhovou bohatost hovoří o číslech 8 750 000 až 14 070 000. Odhad navýšily mimo jiné výsledky desetiletého mezinárodního projektu Soupis mořského života, do něhož se zapojilo na 2 750 badatelů z 80 zemí (str. 17). Mezi uvedenými celosvětově nejohroženějšími místy na planetě chybějí mokřady, i když nejde o zonální biomy. Nezpochybňované údaje tvrdí, že za posledních 100 let byla na Zemi zničena polovina všech mokřadů, přičemž těžiště tohoto procesu se od 50. let 20. stol. nachází v rozvojovém světě. Ve výčtu ochranných významných druhů postrádám ty ohniskové. V praxi mnoho druhů spadá hned do několika kategorií: ostatně na tomto principu fungují propracované metodiky snažící se v ČR, západní Evropě a v USA určit druhy, které bychom měli přednostně zařadit do záchranných programů nebo akčních plánů. Pro státní ochranu přírody zůstává nejdůležitější předposlední kategorie, tedy druhy, na něž se vztahuje legislativa ČR (str. 25).

Se vzdušným aerosolem neboli polévacím prachem se to má přesně obráceně: v současnosti je oprávněně považován za jeden z největších problémů souvisejících s kvalitou životního prostředí na našem kontinentě včetně ČR. Pětinu až polovinu obyvatel evropských měst stále ovlivňují koncentrace polévacího prachu překračující mezní hodnoty stanovené legislativou EU. Ty jsou navíc 2,5× vyšší než doporučení Světové zdravotnické organizace (WHO) nebo standardy platné v USA. Vdechování

jemného prachu má v ČR podle střízlivých odhadů na svědomí ročně 6 400 předčasně zemřelých a 2 000 léčených pacientů se srdečními a dýchacími potížemi. Negativní dopady DDT na přírodu známe přinejmenším od r. 1962, kdy vyšla kultovní kniha Rachel Carsonové *Mlčící jaro*. Přesto by bylo nespravedlivé nezmínit, že právě tento pesticid zachránil život tisícům vězňů v koncentračních táborech osvobozených spojenci, kde si nemoci přenášené hmyzem vybíraly daň ve velkém, a podstatně zkrátil válku proti Japonsku, protože americká námořní pěchota mohla dobýt území ještě nedávno zamořené malárií (str. 38). K homogenizaci bioty (živé složky ekosystémů) nedochází jen neúmyslným zavlečením nebo záměrným vysazováním organismů mimo jejich areál, ale i vymíráním původních druhů a šířením těch expanzivních se širokou ekologickou nikou. V oblastech osídlených vlkem obecným (*Canis lupus*) v ČR se nepohybují pouze zdivočelí psi, ale také ferální českoslovenští vlčáci, tedy kříženci německého ovčáka a vlka. V potravě saské populace vlka (někteří jedinci mohou odtud proniknout i do severních Čech, nedávno byla přítomnost vlka dokumentována fotopastí na Kokořínsku) zaujme kromě minimálního zastoupení hospodářských zvířat také vysoký podíl bobra evropského (*Castor fiber*, str. 142). Rekultivace krajiny po ukončení těžby se může uskutečnit rovněž zatopením povrchového lomu (kupř. nádrž Medard u Sokolova dnes pokrývá téměř 500 ha).

Nakladatelství Dokořán odvedlo v přípravě publikace dobrou práci. Kvalitní sazbu doplňují černobílé grafy, schémata, fotografie a vložená barevná příloha. Moderní „háv“ publikace dokládají výstižné souhrny zakončující každou ze 7 kapitol. Ve srovnání s textem Biologické olympiády však zmizely kreslené vtipy, nenásilně odlehčující výklad, což je podle mého názoru škoda. Jako každý obor lidské činnosti si také ochranná biologie, potažmo ochrana přírody, vytváří vlastní jazyk a velmi často přejímá výrazy z angličtiny. Doslovný překlad ekosystémový inženýr se mi nezdá příliš výstižný: jde spíše o ekosystémového tvůrce, a to i bez vysokoškolského diplomu. Nejedna čtenář by proto určitě pochválil autory i redaktorku knihy za slovník alespoň základních pojmů, zvláště má-li rejstřík spíše symbolickou podobu.

Na ochranu přírody stejně jako na přírodu samotnou lze pochopitelně nahlížet z různých úhlů včetně nazírání z akade-

3 Přes plošně omezené vysoké zatížení cizorodými látkami patří vojenské výcvikové prostory (VVP) mezi extenzivně obhospodařovaná území s překvapivě zachovalou přírodou. Otevřené plochy ve VVP Boletice jsou udržovány mimo jiné řízenými požáry.

4 Rybníky tvoří důležité prvky krajiny v České republice. Pokud je rozumně obhospodařujeme, mohou fungovat stejně dobře jako přírodní ekosystémy. Pohled do národní přírodní rezervace Velký a Malý Tisý v CHKO Třeboňsko. Pro rybníky v rezervaci je charakteristické velmi členité pobřeží se zarostlými břehy, zátokami, poloostrovy a ostrůvky. Snímky J. Plesníka

mických pracovišť. Připomenu v této souvislosti, že ochrana biologické rozmanitosti na všech jejích základních úrovních (geny/jedinci, populace/druhy, společenstva/ekosystémy/krajina) se stejně jako kdekoli jinde ve světě i v ČR pohybuje v přesně vymezeném politickém, hospodářském a společenském rámci, vyjádřeném příslušnými zákony. Neříkám to jako nemístný alibismus, ale proto, že tomu tak je – a nadlouho bude.

Příznám se, že jsem původnímu textu Biologické olympiády vytýkal úpornou snahu sdělit středoškolákům na omezeném prostoru co nejvíce o biologických zásadách ochrany přírodního prostředí. Tento názor se stal předemdtěným v okamžiku, kdy se příručka změnila na standardní, běžně dostupnou publikaci určenou širokému okruhu zájemců. Jsem si jist, že po díle mladých biologů určitě sáhnou nejen posluchači přírodovědeckých, zemědělských, lesnických a veterinárních oborů a specializací souvisejících se životním prostředím a pracovníci státní správy, ale také všichni ostatní, kterým nestačí příroda na obrazovce televizoru nebo počítače. Populárně-naučné a živě podané přiblížení často ne zcela obvyklých názorů nastupující generace vědců a vysokoškolských pedagogů na starostlivost o přírodu a krajinné bohatství příjemně překvapí i částkou, pro niž musíte při zakoupení sáhnout do peněženky. Díky podpoře přírodovědeckých fakult UK v Praze a JU v Českých Budějovicích a České společnosti pro ekologii je cena za bezesporu hodnotnou publikaci spíše symbolická.

**Dokořán, Praha 2012,
214 str. a 16 str. barevná příloha.
Doporučená cena 298 Kč**